

DHIMA YA USHAIRI KATIKA KUHIFADHI HISTORIA YA JAMII

N.O. Mmbaga

Shabaha yenyewe ni kurithisha kutoka kizazi kimoja hadi kingine maarifa na mila za Taifa, na kuwaandaa vijana wawe tayari kuchukua nafasi zao katika kulitumikia na kuliendeleza taifa.

Moja ya shabaha zetu kama tunavyoona kutokana na dondoo hilo hapo juu ni kurithisha maarifa na mambo mengine kwa vijana wetu. Katika fasihi simulizi ya makabila mengi urithi wa hekima za wazee, sifa za watemi, na mambo ya historia ya kabila au ya ukoo yanarithishwa kutoka kizazi kimoja hadi kingine kwa njia ya masimulizi ya mdomo. Katika makabila mengine nyumba za watemi hao zilikuwa na mafanani ambao kazi yao ilikuwa ni kuimba nyimbo, mashairi, au tenzi zenye kusimulia ufahari wa ukoo, historia, visa vya kishujaa na kueleza sifa mbalimbali za watu hao. Majilio ya taasisi mpya ambazo kwa sababu ya kukua kwa utalamu, kazi nyingi za kihistoria zimeweza kuhifadhiwa kwa njia ya maandishi. Tangu karne ya 18 mpaka leo tenzi nyingi zenye kuonyesha hifadhi ya historia ya jamii zimekuwa zikijidhihirisha. Mfano:-

Utenzi wa Uhuru wa Tanganyika na Mwinyihatibu *Utenzi wa Jamhuri ya Tanzania* na R. Mwaruka, *Utenzi wa Ukombozi wa Zanzibar* na M.S. Khatibu na *Utenzi wa Zinduko la Ujamaa* na Z.H. Lesso.

Mwandishi U.H.A. Turuka anaeleza hivi katika *Uchambuzi wa Maandishi ya Kiswahili*:

Tenzi hizi zasimulia habari kwa ufasaha na mvuto mkubwa hivi kwamba katika muda mfupi msomaji anaweza kufahamu mambo mengi ya historia²

Waandishi wengi sana hasa wa tenzi huwa wanavutiwa sana kueleza visa vya historia. Karibu waandishi wengi waliotajwa hapo juu huangalia historia nzima ya Tanzania na kutupa picha ya vipindi vyote ambavyo Tanzania imepitia, yaani tangu ukoloni mkongwe wa Kiarabu, Kijerumani, na Kiingereza, hadi Uhuru na Azimio.

Wanaonyesha malalamishi yao ambayo kama waandishi wengine wa Kiafrika wanaoandika baada ya Uhuru wanatupa picha ya mkoloni kama mtu mbaya, mdhalimu, mnyonyaji, mgandamizaji, muoneaji n.k. Nao wanaonyesha madhambi waliyoyatenda wakoloni kutuchukua utumwa na kuuzwa kama wanyama sokoni, kutupiga vita, kutuchomea mashamba, kutulimisha na mambo kama hayo ya kidhalimu. Maneno yenye hisia hizo na historia za watu mashujaa waliopinga udhalimu huo pia yanapatikana katika kazi za ushairi za waandishi wetu wa siku hizi kama Ndugu Kezilahabi:³

Naanza na Bushiri, aliyongoza maasi
Mkwawa wetu mahiri, Mhehe mwenye makasi
Kinjeketile tumkiri, na maji yake halisi
Mirambo mkata rasi, mbuni mke shuhuri.

Sasa sikia ya TANU, kazi na maendeleo,
Azimio la Arusha,
Jeshi la Kujenga Taifa,
Kuondolewa kwa kodi ya kichwa
Kisomo cha watu Wazima
Kutaifishwa kwa Mabenki,
Kuchukuliwa kwa Majumba,
Mwongozo wa TANU kutuongoza,
Ya anasa magari kukataliwa
Na Siasa ni Kilimo.

Kama Turuka alivyotueleza hapo mwanzoni ni kweli ya kuwa kwa muda mfupi mtu anaweza kujifunza mambo mengi ya kihistoria. Lakini madondoo kama ya mifano iliyotolewa hapo juu, hayatoshi maana hayaonyeshi sababu ila hutupa mfululizo wa mambo yaliyotokea. Lakini kwa mfano vita iliyopiganwa chini ya uongozi wa Abushiri huwa inajitokeza vizuri zaidi katika utenzi wa *Vita vya Wadachi Kutamaliki Mrima*. Hemed A.S.A. Masudi El Buhry katika utenzi huo anaeleza juu ya juhudi ya wananchi chini ya uongozi wa Bushiri dhidi ya utawala wa Wajerumani. Lakini jibu tunalolipata katika utenzi huu ni kwamba mtawaliwa anamsaidia mtawala wa awali ili asinyang'anywe dola yake. Hapa ilikuwa kumsaidia mtawala kupigana kwa faida ya mtawala. Haikuwa vita vya kizalendo. Ilikuwa vita ambavyo tamaa na matarajio ya watu ni kurudi chini ya himaya ya Waarabu. Mara ya kwanza watu walisita kupigana vita mpaka wapate ruhusa kutoka kwa sultani (Seyyid) naye ndipo alipowajibu "Sisi kwake tu abidi atakalo lajiwia" yaani hapa alikuwa na maana ya kuwa wao wote ni watumwa na kile akitakacho watatimiza. Kwa hiyo akawataka wapigane na hao wazungu:

tupigane na Wazungu
kwa shauri kuwa moya!⁴

Ni kweli ya kuwa kuna ukweli mwingi wa kihistoria katika utenzi huu kama asemavyo J.W.T. Allen:

Vita vya Wadachi ni tofauti kidogo na tenzi nyingine.... Kihistoria kazi hii ni ya sifa; hakuna mtu ambaye angetegemea masimulizi ya kihistoria ya miaka mitano tu yawe sahihi kiasi hicho... shairi lenyewe ni rekodi ya kweli..... kinafsia lina ukweli na kushindwa kwa watu hao kunajidhihirisha...⁵

Hisia na mawazo kama hayo tunayapata pia katika utenzi ulioandikwa na Shaaban Robert — *Utenzi wa Vita vya Uhuru*— ambao pia ni mfululizo wa fikra kama hizo za kumlilia mtawala anapotaka kuangushwa. Utenzi huo ni tofauti na utenzi wa Mwaruka, *Utenzi wa Jamhuri ya Tanzania*. Katika utenzi huo mawazo ya Mwaruka yameonyesha mwamko wa kisiasa. Katika beti chache anaonyesha jinsi Waarabu walivyotaka kuing'ang'ania Zanzibar (Unguja) lakini Waafrika

wakafanya njama kumpindua huyo Mwarabu:

739. Wa'rabu wakajigamba
Kwamba wao ndio simba
Na dola wataipamba
Kwa hadhi kuwabakia.

746. Ndipo ikafanywa njama
Kwa werevu na hekima
Kuiondoa dhuluma
Nchi ipate mafa.

Mawazo ya Mwaruka ndiyo yale ya waandishi wetu wa siku hizi ambao maneno yao tunaweza kuyafupisha kwa kutumia maneno ya Mwalimu Julius K. Nyerere katika *Azimio la Arusha*:

Tumeonewa kiasi cha kutosha,
tumenyonywa kiasi cha kutosha,
tumepuuzwa kiasi cha kutosha,
Unyonge wetu ndio uliotufanya tuonewe,
tunyonywe na kupuuzwa
Sasa tunataka kufanya mapinduzi. ⁶

Baada ya Waafrika wengi kutambua ukweli huo ndio wakaanza kuandika vitabu vya kumponda mkoloni, kuonyesha ubaya wake, na ubaya wa mambo yake yote. Lakini sasa wote tunasema kwa pamoja: "Sasa tunataka kufanya mapinduzi." Kwetu sisi katika fasihi ni wajibu wa kuhakikisha ya kuwa kasumba ya kikoloni inatokomezwa na kuanza kujenga jamii mpya ya kizalendo ambayo inaamini katika siasa ya Ujamaa na Kujitegemea.

Historia inatuonyesha wazi kuwa hata wakoloni walikutana na vipingamizi, Walikumbana na watu kama Mkwawa ambao walikuwa tayari kuupinga ukoloni. Ndugu Kezilahabi anasema: "Hao ni wetu wahenga, walipinga ukoloni." ⁷

Washairi wetu wanachukua ukweli huo wa kihistoria na kukubali ya kuwa tulishindwa. Katika Ngojera yake ya "Sitaki Matata," Ndugu P. Diaz wa Tabora anasema:

Mkwawa alitokeza, Wazungu awahasiri,
Hata nusu hakuweza, akastahili kaburi. ⁸

Ni kweli mashujaa hawa walishindwa na wanahistoria hawana budi kuukubali ukweli huo kwa hiyo ni vigumu kwa wasanii wetu kubadili ukweli huo wa kihistoria. Lakini wao huueleza ukweli huo kwa njia ya sanaa.

Wakati wa Wajerumani, wakati ambapo dhuluma zilifikia upeo wa juu wa uonevu washairi wetu hawakuweza pia kuficha ukweli huu wa kihistoria. Hapa tunaisikia sauti ya dhiki ya Mwafrika ambaye anaona uovu huo:

Bwana wetu, tumechoka
Kila siku kutumika
tufe yatoke mashaka
naam tumekhitari!

Mara kulima mashamba
Jioni tuvune pamba
Tena tujenge majumba
na kodi, tukidabiri.⁹

Hivi ndivyo walivyoona Waafrika wengi wakati huo; uonevu huo uliendelea hadi kuja kwa Waingereza ambao pia walikutana na upinzani. Historia pia inaonyesha ukweli ya kuwa Viongozi kama Mwalimu Nyerere na Nkrumah wa Ghana wakati huo walijitokeza na kutetea haki ya Mwafrika. Ndipo waandishi kama Kandoro katika kitabu chake cha *Mashairi ya Saadan*¹⁰ akaandika mashairi mengi yenye mwamko wa kisiasa kama "Waafrika Njoooni," (uk. 139), "Kwetu ni Kwao kwa Nini?" (uk. 139) "Siafu Wamekazana" (uk. 138). Haya yote ni baadhi tu ya mashairi yanayoonyesha mwamko wa kisiasa wakati wa mapambano ya kuleta uhuru.

Mashairi mengi yanayodhihirisha mapambano hayo dhidi ya mkoloni yalijidhihirisha zaidi katika hadhara za mikutano na magazetini tangu mwaka 1954 hadi Uhuru. Kwa sababu mashairi hayo ni mengi si rahisi kuyakariri hapa ila yafaa kuyataja magazeti ya *Mambo Leo*, *Baragumu*, *Ngurumo* na mengine mbalimbali ya makabila kama *Bukiya* na *Gandi* [Kumekucha] ambamo mashairi mengi ya kisiasa walijitokeza sana.

Historia ya Tanzania haikomei hapo tu (1961). Hata baada ya Uhuru waandishi wengi walizidi kuonyesha matukio mahsusi ya kihistoria. Waandishi walianza kueleza maana ya Uhuru; wakaanza kumwangukia mkoloni kwa jicho jipya. Mkoloni ambaye mwanzoni alikuwa baba na mlezi, sasa aligeuka na kuonekana kuwa adui na muuaji. Nyimbo mbalimbali za kumshutumu mkoloni ziliimbwa. Kwa kuwa Uhuru ulikuwa umepatikana sasa ilionekana ya kuwa kulikuwa na haja ya kuimba nyimbo mpya za kuushangilia uhuru huo, nyimbo za furaha, nyimbo za kuonyesha ubaya wa mkoloni, nyimbo zenye kutukuza utu wa Mwafrika, nyimbo za uzalendo, na nyimbo za kujenga na kuimarisha itikadi ya kisiasa. Washairi walianza kueleza maana ya uhuru na kuonyesha matarajio yao juu ya uhuru, si washairi tu bali hata wanafasihi wengine walianza kueleza juu ya matarajio yao ya nchi za Kiafrika zilizopata uhuru. Hapo ndipo palipozuka fasihi ya Afrika "African Literature" kama wasemavyo Sengo na Kiango:

...tunayo fasihi ya Afrika (African Literature) ambayo inashughulikia amali za bara zima, yaani historia ya Biashara ya Watumwa, Ukoloni Mamboleo, Uzalendo (Negritude) na kueleza vipi baada ya kupatikana uhuru wake wa siasa, ujumii na uchumi na kujitawala kiakili Fasihi huweza kutuonyesha ... jinsi ukoloni mamboleo ulivyotudhulumu kwa kutunyang'anya akili zetu — kutufanya tujidharau na kutudunisha...¹¹

Maelezo hayo ndiyo yanayoonekana katika fasihi ya kiafrika, ambapo kwetu haitofautiani na nchi nyingine za Afrika zilizopatikana na janga hilo hilo la kutawaliwa. Ni fasihi ya kilio na malalamishi. Miaka imepita mingi ambapo

waandishi na waimbaji wa nyimbo wanazidi kuimba nyimbo za vilio, za ulalamishi. Kulia na kulalamika ni vyema maana kila utoneshwapo kwenye donda unayahisi maumivu. Hata donda likipona kila aulizaye juu ya kovu hilo moyo husononeka na kuyakumbuka machungu yote. Lakini sasa ni wakati wa kusahau juu ya donda hilo. Tuanze kuimba nyimbo za faraja na mategemeo, nyimbo za kuimarisha Chama na za kujenga nchi. Hapa ndipo tunaanza kuona ya kuwa fasihi ilianza kutumika kama chombo cha kujenga nchi. Wasanii walianza kuimba nyimbo juu ya nchi yao na viongozi wao.

Pia mashairi mengi yalianza kuimbwa juu ya sifa za viongozi kwa mfano: *Utenzi wa Abedi Amani Karume*. Washairi hawa wanaonyesha imani waliyo nayo katika viongozi wao. Mashairi ya sifa za viongozi huwa yanapatikana katika magazeti ya *Uhuru*, *Mzalendo*, *Ngurumo* na mengineyo. Pia nyimbo na ngonjera zenye kusifu viongozi zinajitokeza sana hasa katika mashule kutoka msingi hadi sekondari na vyuo.

Tabia ya kusifu viongozi si ngeni hapa kwetu Afrika. Nyimbo za namna hiyo huonekana sana katika fasihi simulizi ya makabila ya kiafrika na aghalabu huonyesha imani waliyo nayo Waafrika katika viongozi wao. Nyimbo hizo zilichukua muundo wa tenzi (*epic*), na kutokana na nyimbo hizo ndipo tunapopata sifa zifuatazo. Kwanza ni shairi au wimbo unaoonyesha kitendo cha dhati, au somo la dhati ambapo kisa chenye kinaweza kuhusu mtu, kabila, au taifa. Pili, kama kisa hicho cha dhati chamhusu mtu ni lazima mtu wa aina hiyo awe ni mtu "mkubwa" au "mtu wa watu." Katika fasihi simulizi mtu huyu angekuwa ni Mfalme, Sultani, Mtemi, Mangi au Mfumwa au shujaa yeyote katika mambo ya kivita. Kwa hali yoyote ile mtu huyu anayesifiwa hutoka katika tabaka la juu au tabaka tawala. Kwa hiyo twapata kwa mfano *Utenzi wa Mkama*, *Utenzi wa mtawala wa Kihaya* — pia vitabu vya tenzi kama *The Heroic of the Bahima*, *The Heroic Poems of the Zulus* n.k.

Katika sanaa zetu za maonyesho hapa Tanzania kuna wimbo mrefu ambao huimbwa na kikundi cha Utamaduni cha Taifa. Wimbo huu hueleza sifa za Mwalimu J.K. Nyerere, Rais wa Tanzania. Katika wimbo huo ambao unaimbwa kwa kutumia mahadhi ya ngoma ya Kigogo, mambo yanayoelezwa ni historia ya kuzaliwa Mwalimu J.K. Nyerere, mahali alipozaliwa, sehemu aliyokulia wakati wa udogo wake, kazi alizozifanya wakati wa udogo wake, shule alizosoma, kazi aliyofanya, jitihada yake katika kuwaunga watu chini ya chama cha TANU, Uhuru na Azimio. Utenzi huu umejengwa chini ya msingi wa fasihi simulizi nao umerekodiwa na huimbwa redioni pia katika hadhara mbalimbali kama vile za sikukuu za kitaifa.

Wimbo mwingine mrefu ambao pia unaimbwa na kikundi hiki ni ule wa "Miaka Ishirini ya TANU" yaani kutoka 1954—1974. Wimbo huo hueleza kinaganaga jinsi TANU ilivyoanza, kukua na kuenea kwake, matatizo yaliyoikabili TANU wakati wa mapambano, kufaulu kwa TANU (1958 na 1960), Uhuru na baada ya Uhuru, Azimio na baadaye.

Washairi wetu, wanangonjera wetu, watribu wetu huwa wanafuata kinaganaga sana maendeleo ya historia ya nchi yetu ya kutumia sikukuu za Taifa. Waandishi wetu wamekuwa wakiimba nyimbo za kusifu na kukumbuka:

- (1) Siku ya Uhuru, 9 Desemba, 1961
- (2) Siku ya Jamhuri, 9 Desemba, 1962
- (3) Siku ya Mapinduzi ya Unguja, 12 Januari, 1964
- (4) Siku ya Muungano, 26 Aprili, 1964
- (5) Siku ya kuzaliwa kwa Chama cha Mapinduzi, 5 Februari, 1977
- (6) Siku ya Wafanyakazi, tarehe 1, Mei (kila mwaka)
- (7) Siku ya Wakulima, 7 Julai.

Mashairi, nyimbo na ngonjera ambazo hugusia juu ya sikukuu hizo ni nyingi sana. Nyimbo kama hizo hutusaidia kuelewa sifa za viongozi wetu na chama chetu. Nyimbo hizi pia huonyesha imani na upendo wa wananchi kwa viongozi wao. Aidha nyimbo hizi ni hifadhi kubwa ya historia ya nchi yetu. Kwa kusisitiza tuangalie wimbo ufuatao kama ulivyoimbwa na wanafunzi wa shule ya msingi ya Manundu (Korogwe) wakiomboleza juu ya kifo cha hayati Abedi Amani Karume - Rais wa Kwanza wa Chama cha Afro Shiraz.

Wakoloni wivu wao jama,
Wafika shingoni kweli jama,
Tarehe saba mwezi wa nne
Mwaka sabini nayo mbili
Watanzania wote kweli twasikitika maombolezo
Hayati eee Karume kweli katutoka,
Hayati ee Karume.¹²

Yatosha kusema kwamba wimbo huu ni hifadhi kubwa ya historia ya nchi yetu.

Kwa kumalizia juu ya dhima ya ushairi katika kuhifadhi historia ya jamii ninadondoa shairi kama lilivyotongolewa na wanafunzi wa shule ya msingi ya Mlimani (Dar es Salaam):

- (5) Mwaka ule ninanena, alikuja Jerumani

Wacha watu wapigane, kwa enzi ya kulinani
Walipigana karne, Jerumani kasaini
Miaka kumi Uhuru, si matani nakuambia

- (8) Mwingereza naye kaja, kazi yake ni ile ile

Kututesa Waafrika, mana yake sio watu
Jerumani kwa viboko, Mwingereza minyororo
Miaka kumi Uhuru, si matani nakuambia.

- (11) Haya yalituuma, mfano sumu ya nge

Nyerere tukamtuma, kijana anzisha genge
TANU ikaja simama, alama yake ni mwenge
Miaka kumi Uhuru, si matani nakuambia.

(13) TANU ikaendelea, kwa nguvu zake labana

Ingawa vilitokea, vingine kuja shindana

Lakini havikukua, nguvu zake ndogo sana

Miaka kumi Uhuru, si matani nakuambia.

(14) Kumi na moja Oktoba, madaraka ya mwanzoni

Mwezi wa tatu twaomba, katiba ya kusaini

Uhuru bila kugomba, Desemba tisa baina

Miaka kumi Uhuru, si matani nakuambia.

(17) TANU na AFRO SHIRAZI, tuliungana pamoja

Kuwapiga mabazazi, wachukiao umoja

Wanyonyaji siku hizi, hawana kazi za tija

Miaka kumi Uhuru, si matani nakuambia.

(20) Mirija tuliikata, nyonyapo macho giza

Wakinyonyeya mamwinyi, midomo kuchezecheza

Unyonyaji wa unyang'anyi, hawachoki kujikweza

Miaka kumi Uhuru, si matani nakuambia.¹³

Tukiangalia shairi hilo hapo juu tunaona jinsi linavyotupa picha kamili ya mapitio ya historia yetu tangu 1961 hadi 1971. Mwandishi anatumia kinaganaga katika mjadala wa Uhuru na baada ya Uhuru. Anaonyesha matukio mawili ya muhimu na ya kukumbukwa katika historia yetu ya baada ya Uhuru. Kwanza ni Muungano baina ya Unguja na Tanganyika chini ya Vyama vya TANU na AFRO SHIRAZ na pili ni juu ya Azimio lenye lengo la kuondoa unyonyaji na kuleta usawa uliojengwa chini ya msingi wa siasa ya Ujamaa na Kujitegemea.

Mashairi yanayoeleza juu ya Azimio la Arusha ni mengi. Baadhi ya hayo ni yale yaliyomo katika *Mashairi ya Azimio la Arusha* na G. Kamenju na F. Topan, na *Zinduko la Ujamaa* na Lesso.

Kwa ufupi basi makala haya yamegusia mambo yafuatayo:

- Kwamba ushairi kama fani nyinginezo hubadilika kutegemeana na wakati, na kwa hiyo hufuata mkondo wa kihistoria kwa kutumia vigezo vya kisanaa;
- Kwamba ushairi pia ni kielelezo thabiti cha mabadiliko ya jamii kiutamaduni, kiuchumi, kisiasa n.k.;
- Kwamba ushairi ni hifadhi ya kumbukumbu ya historia ya taifa kwa vizazi vya sasa na vya baadaye, na
- Kwamba kwa kusoma/kusikiliza mashairi, ngonjera na nyimbo umma huandaliwa ili uweze kujizatiti vizuri zaidi katika kulitumikia taifa kwa maisha ya baadaye.

TANBIHI

1. Nyerere, J.K. *Elimu ya Kujitegemea* (O.U.P., 1969).
2. Topan, F. *Uchambuzi wa Maandishi ya Kiswahili* (O.U.P., 1971).
3. Kezelahabi, E. *Kichomi* (Heinemann, 1974).
4. Abdallah, H.A.S. *Utenzi wa Vita vya Wadachi Kutamaki Mrima* (E.A.L.B.).
5. Kama (4).
6. Mwongozo wa TANU, 1971.
7. Kama (3).
8. Diaz, P.: *Ngonjera* (utafiti, 1975).
9. *Kiswahili* - Tol. 43/2 na 43/1.
10. Kandoro, S.A. *Mashairi ya Saadan* (Mwananchi Publishing House).
11. Sengo, T.S.Y. na Kiango, S.D. *Hisi Zetu I* (Taasisi ya Uchunguzi wa Kiswahili, 1973).
12. Pamoja na kazi nyinginezo wimbo huu ulichukuliwa kutoka shule ya Msingi ya Manundu (Korogwe), Aprili, 1975.
13. Masimbi, R. *Miaka Kumi ya Uhuru* (Utafiti, 1974).